

Schoonhoven Doelenplein

Aanvullend archeologisch advies

Rapportnummer	V92
Versie en status	Definitief 2.0
In opdracht van	Geelen bouwprojecten bv
Samenstelling	drs. J.W.M. Oudhof
Redactie	drs. W.A.M. Hessing
Plaats en Datum	Bunschoten, 05-09-03

Gecontroleerd door	drs. S. van Dijk	d.d. 05-09-03
Geaccordeerd door	drs. W.A.M. Hessing	d.d. 05-09-03

Niets uit dit werk mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, daaronder mede begrepen gebele of gedeeltelijke bewerking van het werk, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Vestigia B.V.

Inhoudsopgave

1	Samenvatting	3
2	Inleiding.....	3
3	Methode	3
4	Resultaten.....	4
4.1	<i>Historisch kaartmateriaal</i>	4
4.1.1	<i>Het kasteel en de voorburcht</i>	4
4.1.2	<i>Het Marktveld</i>	5
4.1.3	<i>De stadsverdediging</i>	6
4.2	<i>archeologische gegevens</i>	7
4.3	<i>Geofysisch onderzoek</i>	7
5	De interpretatie van de gegevens	7
5.1	<i>1582</i>	8
5.2	<i>1649</i>	9
5.3	<i>1743</i>	9
5.4	<i>Kadastrale minuutplan 1828</i>	9
6	Conclusies en aanbevelingen	10
6.1	<i>conclusie</i>	10
6.2	<i>advies</i>	10
6.3	<i>Het ruimtelijk ontwerp</i>	12
7	Verantwoording	13
8	Afbeeldingen	13

1 Samenvatting

In opdracht van Geelen Bouwprojecten BV heeft Vestigia *Archeologie & Cultuurhistorie* een overkoepelende rapportage geschreven over de archeologische verwachting van het plangebied, mede gebaseerd op geofysisch onderzoek, uitgevoerd door MAP Surveying BV. Op basis van de beschikbare gegevens is gekeken naar de implicaties voor toekomstige nieuwbouwplannen m.b.t. archeologie. In het rapport is een concreet advies opgenomen, op basis waarvan een afweging kan worden gemaakt door het bevoegd gezag en de opdrachtgever over behoud van archeologische resten in of ex situ (tabel 1). Daarnaast zijn concrete suggesties aangedragen voor eventuele alternatieven voor het ruimtelijk ontwerp.

2 Inleiding

In opdracht van Geelen Bouwprojecten BV heeft Vestigia *Archeologie & Cultuurhistorie* een archeologische effectrapportage uitgevoerd naar het plangebied Doelenplein, gemeente Schoonhoven¹. Uit dit onderzoek is gebleken dat de onderzoekslocatie is gelegen in een gebied dat gezien mag worden als de ontstaansbron van de stad Schoonhoven. In het onderzoeksgebied zijn zeer waardevolle archeologische resten te verwachten die dateren vanaf de 12de eeuw tot en met de Nieuwe Tijd. In dit rapport heeft Vestigia geadviseerd om een geofysisch onderzoek uit te laten voeren naar de ligging van archeologische resten. Dit onderzoek is uitgevoerd door de firma Map surveying bv². Op basis van deze resultaten is door Geelen gevraagd om een overkoepelende rapportage op te stellen, waarbij de verschillende resultaten worden samengevat.

Op basis van de beschikbare gegevens is gekeken naar de implicaties voor toekomstige nieuwbouwplannen m.b.t. archeologie. In het rapport is een concreet advies opgenomen, op basis waarvan een afweging kan worden gemaakt door het bevoegd gezag en de opdrachtgever over behoud van archeologische resten in of ex situ.

Daarnaast zijn concrete suggesties aangedragen voor eventuele alternatieven.

Administratieve gegevens

- Datum: juni 2003.
- Opdrachtgever: Geelen Bouwprojecten BV
- Uitvoerder: Vestigia *Archeologie & Cultuurhistorie*.
- Bevoegd gezag: provincie Zuid-Holland
- Naam deskundige namens bevoegd gezag: drs. R.H.P. Proos.
- Beheer en plaats van documentatie: Vestigia *Archeologie & Cultuurhistorie*, Bunschoten.
- Locatie: Gemeente Schoonhoven, Doelenplein e.o. RD coördinaten: 118.170/ 440.159, 118.316/ 440.214, 118.428/ 439.913, 118.186/ 439.918.

3 Methode

Bij deze rapportage is geput uit de volgende gegevens:

- het archeologisch advies, zoals opgesteld door Vestigia (rapportnummer V71);
- het geofysisch rapport, zoals opgesteld door MAP Surveying BV;
- de beschikbare gegevens van het archeologisch onderzoek in de 70-er jaren door de ROB;
- de beschikbaar gestelde archeologische- en historische gegevens van de Archeologische Werkgroep Schoonhoven³;
- de geplande nieuwbouw ontwikkelingen binnen het plangebied, m.b.t. de geplande bodemverstoringen;
- aanvullende cartografische gegevens en relevante stedenbouwkundige literatuur;

¹ Vestigia rapport V71 Archeologische Effectrapportage plangebied Doelenplein, Schoonhoven.

² MAP rapport 23115 Rapport georadar- en geo-elektrisch weerstandsonderzoek naar voormalige stadswal en kasteel in Schoonhoven.

³ Bijzondere dank voor de kritische bijdragen van mevr. Diekema-Kwant., AWS.

4 Resultaten

Om de positie van het plangebied in een historisch kader te kunnen stellen zal in eerste instantie een overzicht worden geschetst van de manier waarop het plangebied in de loop der eeuwen in gebruik is geweest.

4.1 Historisch kaartmateriaal

Schoonhoven is gelegen aan de noordelijke oever van de Lek in het grensgebied van de Krimpener- en Lopikerwaard. De nederzetting kwam tot ontwikkeling in het mondingsgebied van een natuurlijk veenwatertje, de Zevender. Ten noorden van de nederzetting ontspringt een andere veenstroom, de Vlist. De bovenstroom van de Vlist stond in de Middeleeuwen bekend als de Vorne.

De wijze van ontginnen van het noordelijke oevergebied van de Lek heeft een belangrijke invloed gehad op de ruimtelijke structuur van de stad. Uit de analyse van het verkavelingspatroon in de omgeving van Schoonhoven kan men concluderen dat het stadsgebied van Schoonhoven niet het uitgangspunt heeft gevormd van een zelfstandige ontginning. Het grondgebied van de nederzetting heeft oorspronkelijk gedeeltelijk toegehoord tot de ontginning Bovenberg-Bergambacht en deels tot de ontginning Willige Langerak⁴. Hierbij werd de grens tussen beide ontginningen gevormd door de Zevender en de Vorne. De ontginningen zullen voor 1100 tot stand zijn gekomen. Naar het zich laat aanzien bestaat de Vorne in ieder geval rond 1090. Het restgebied waarbinnen de nederzetting zich heeft ontwikkeld zal waarschijnlijk iets later, begin 12de eeuw tot stand zijn gekomen.

Over het uiterlijk van deze pre-stedelijke nederzetting weten we weinig. Wel weten we dat bij de nederzetting een versterkt huis heeft gelegen. Jan van der Lede liet in ieder geval vanaf 1247 vanuit dit huis oorkonden opstellen. Dit versterkte huis, dat waarschijnlijk in eerste instantie heeft bestaan uit een stenen vierkante toren, was de eerste fase van het latere kasteel van Schoonhoven. Mogelijk dateert het huis in eerste aanleg uit het tweede kwart van de 13de eeuw. Eerdere bewoning ter plaatse mag echter niet uitgesloten worden.⁵ De ligging van het huis en de bijbehorende terreinen hebben zoals zal blijken in belangrijke mate de ruimtelijke structuur van de noordoost hoek van de nederzetting en de latere stad bepaald. De oudste stedelijke nederzetting strekt zich uit langs de beide zijden van de Haven vanaf de Stenenbrug in noordelijke richting, langs de westzijde van de Oude Haven en langs de westzijde van de Koestraat ter hoogte van de Grote kerk en ten noorden daarvan (Afb. 1)⁶. Henderikx en consorten gaan er vanuit dat het bouwblok aan de oostzijde van de Haven, het deel grenzend aan het kasteel, als eerste is uitgezet.

In eerste instantie heeft het plangebied dan ook in het hart van de nederzetting gelegen, tussen het kasteel en de stad in. Tot in de 16de eeuw speelden vier elementen een belangrijke rol in dit deel van de stad: Het kasteel, de voorburch, het Marktveld en de stadsverdediging.

4.1.1 Het kasteel en de voorburch

Op basis van oude rekeningen kan men opmaken dat het kasteel rond 1350 al een groot complex omvat met diverse gebouwen. Het centrum van het complex wordt gevormd door een burcht (het huis) met een

⁴ Henderikx, Leupen, Visser & Wegener, 1990, 7.

⁵ Henderikx, Leupen, Visser & Wegener, 1990, 8.

⁶ Henderikx, Leupen, Visser & Wegener, 1990, 9.

voorburcht. Het huis had vier hoektorens. Een van deze vier torens is de eerder genoemde oude vierkante toren. Op de voorburcht bevond zich een groot aantal bedrijfsgebouwen, waaronder de stallen, het vleeshuis, de melkerij en de bakkerij. De voorburcht lag tussen het huis en nederzetting in. Waarschijnlijk was de voorburcht gelegen op een eigen eiland dat door het Stinkvliet van de stad was gescheiden. Van het kasteelcomplex zijn geen afbeeldingen bewaard gebleven. Dit heeft te maken met het feit dat het kasteel al vrij vroeg volledig gesloopt is. Tijdens de grote stadsbrand van 1518 ging het kasteel grotendeels in vlammen op. In de jaren 1520/ 21 heeft men een deel van het complex weer bewoonbaar gemaakt, maar kort daarop is het kasteel definitief verlaten en is men begonnen met het bouwen van een nieuw kasteel op een voor die tijd meer strategische plaats, langs de Lek. In 1540 worden de restanten van het oude kasteel complex volledig gesloopt. Men heeft in de 19de eeuw op basis van de verbouwingsrekeningen uit de periode 1356-1397 getracht een reconstructie van het kasteelcomplex te maken (Afb.2). De afmetingen en verhoudingen op deze reconstructie berusten niet op waarnemingen.

Hoewel het kasteel rond 1520 volledig was gesloopt, heeft de ligging van het kasteel de ruimtelijke indeling van het gebied nog lang gedomineerd. Tot in de 17de eeuw was het kasteleiland nog grotendeels aanwezig als eiland in de stadsgracht, buiten de vesting(Afb.3) . Op dit eiland was een bleekerij gevestigd. Pas bij de modernisering van de vesting in de 18de eeuw is het eiland volledig verdwenen (Afb.4). Een groot deel van het kasteleiland zelf is hierbij vergraven. De rest werd, samen met het voorburcht terrein opgenomen in de nieuwe stadsuitleg. Wat bleef, was de afwijkende percelering, waardoor een relatief leeg en onbebouwd gebied aan de rand van de vesting bleef bestaan. In dit gebied werd na de ontmanteling van de vesting in 1819 een stadspark aangelegd naar een ontwerp van L.A. Springer. In meer recente tijden werd het gebied opgevuld met een aantal grotere gebouwen, zoals een aantal schoolgebouwen en een aantal bejaardenwoningen.

4.1.2 *Het Marktveld*

Tot aan het einde van de Middeleeuwen strekte zich tussen het kasteelterrein en de (latere) Lopikerstraat een gebied uit dat in eerste instantie formeel geen deel uit maakte van de stad zelf; het Marktveld. In eerste instantie bestond het Marktveld uit een open oeverzone langs de Zevender. Zoals de naam doet vermoeden zal op deze locatie in eerste instantie markt zijn gehouden. Na verloop van tijd heeft in dit gebied stadsuitbreiding ten oosten van de Zevender plaats gevonden. Hiervoor werd vanaf de Schelebrug in de richting van de Lek een stadsbuitengracht gegraven. Deze gracht nam nu de afwateringsfunctie van de Zevender over. De Zevender werd hierdoor een smalle stadssloot, die pas in 1933 is gedempt. In de stadsuitbreiding werd slechts 1 straat aangelegd; de huidige Nes en Molenstraat. Langs de Zevender ontstaat in deze periode bebouwing. De bebouwing langs de Varkensmarkt gaat hierbij de oostelijke afsluiting van het Marktveld vormen. Vanaf circa 1400 wordt het Marktveld aangeduid met de Plaats.

Op basis van historisch kaartmateriaal kan worden vastgesteld dat dit gebied in ieder geval tot in het derde kwart van de 16de eeuw onbebouwd is gebleven. De benaming Doelenplein is van later datum. Vanaf 1399 is er sprake van een Doelenterrein. Dit in 1547 als “de Oude Doelen” aangeduide terrein was buiten de stad gelegen in het Hofland, aan de singel, nabij de Botersloot, ten noorden van de stad. In 1368 was dit terrein nog in gebruik als weiland. In 1492 is er sprake van de “Nieuwe Doelen”, een terrein dat, in tegenstelling tot de Oude Doelen binnen de stad gelegen was. Deze Nieuwe Doelen zou ten oosten van de Stinkvliet zijn gelegen, en deel uit maken van de zuidboomgaard van het kasteel. ⁷ Verdere gegevens over deze Nieuwe Doelen ontbreken. Pas vanaf 1618 zou het Doelengebouw verplaatst worden naar de huidige locatie van het Doelengebouw, aan de Plaats, het huidige Doelenplein.⁸ In deze tijd ontstaat ook andere bebouwing op de voormalige Plaats. Op de kaart van Bleau uit 1649 zijn ter hoogte van de voormalige Plaats duidelijk twee

⁷ Henderikx, Leupen, Visser & Wegener, 1990, 12

⁸ Henderikx, Leupen, Visser & Wegener, 1990, 12.

huizenblokken zichtbaar. Het meest zuidelijke blok is gelegen langs de Lopikerstraat en dateert van ca. 1592. Ten noorden van dit blok ligt echter nog een tweede bouwblok (Afb.3). Opmerkelijk is dat deze noordelijke bebouwing op de eerst volgende historische kaart uit 1744 (Tirion) deze bebouwing niet meer aanwezig is. Honderd jaar later heeft men de voormalige bebouwing op het Doelenplein weer verwijderd en heeft men een groter Doelenplein gecreëerd (Afb.4).

Op deze kaart is goed te zien hoe het gebied achter het Doelenhuis vanaf de late 17de eeuw langzamerhand een nieuwe invulling krijgt. Het terrein is in die tijd al niet meer in gebruik als schietbaan en ontwikkeld zich langzamerhand tot een parkachtige omgeving. Henderikx constateert in 1990 al dat het gebied, in combinatie met het naastgelegen bolwerk met een nog schilderachtige toren van de stadsmuur en de voormalige kloosterterreinen tot aan de Oude Haven gezien kan worden als een vroeg recreatiegebied in een stedelijke omgeving.⁹ In 1775 is een ontwerp gemaakt voor een fraai paviljoen achter het Doelenhuis. Het is echter niet zeker of het ooit is aangelegd. Wel is zeker dat rond 1783 een nieuw, neoclassicistisch Doelenhuis is gebouwd. Het nieuwe gebouw is iets verder naar achteren verplaatst, zodat een nog groter Doelenplein ontstond.¹⁰

4.1.3 De stadsverdediging

In 1300 is men begonnen met het versterken van de nederzetting doormiddel van een omwalling. Vermoedelijk werd de nederzetting aan de oostzijde in eerste instantie beschermd door de Zevender en het kasteel. Op andere plaatsen heeft men kavelsloten verder uitgediept en verbreedt tot een stadsbuitengracht. De vrijgekomen grond zal zijn gebruikt om een wal op te werpen. In 1354 wordt voor het eerst melding gemaakt van de stadsmuren. Gezien het uniforme formaat van de gebruikte baksteen in de fundering van de muur aan de zuidzijde, westzijde en de oostzijde van de stad komt men tot de conclusie dat de stadsmuur in vrij korte tijd tot stand is gekomen¹¹. Grote uitzondering hierop wordt gevormd door de stadsmuur aan de noordoostzijde van de stad, bij het kasteel. Van deze muur kwam het deel bij het marktveld in de 60-er jaren van de 14de eeuw tot stand. Het gedeelte bij de Doelen kwam pas in de loop van de 15de eeuw tot stand.¹² De stadsmuur kende verschillende stadspoorten. De Hofpoort aan het Marktveld gaf toegang tot de voorburcht. Deze poort was gelegen in het verlengde van de Lange Weistraat, de huidige Varkensmarkt. Daarnaast gaven de Veldpoort in het oosten en een poort aan de Singel langs het Hofland in het noorden toegang tot het kasteelcomplex. Voorts lag bij het kasteel een waterpoort over de Zevender. De aanleg van de stadsversterkingen heeft de omvang van de stad voor de daarop volgende twee eeuwen sterk bepaald. Op basis van straat vermeldingen in 14de eeuwse bronnen kan men stellen dat een groot deel van het stratenpatroon op latere stadsplattegronden van Schoonhoven al in de late 14de eeuw bestond. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog werd de versterking van Schoonhoven gemoderniseerd. In deze periode werden aan de zuidzijde en aan de oostzijde een aantal bastions aangelegd. Voor de aanleg van het meest noordelijke bastion aan de oostzijde van de stad (het Kruittoren Bolwerk) is een deel van het voormalige kasteleiland opgeofferd.

Pas in de 17de eeuw wordt de vesting verder uitgebouwd en komt het totaal aantal bastions rond de stad op acht. Aan de noordoostzijde van de stad wordt ter hoogte van het voormalige kasteleiland een bastion aangelegd (het Blekers Bolwerk). Deze worden door Genesis Paen volgens de Oudnederlandse wijze aangelegd, dat wil zeggen met de bastionflanken loodrecht op de wal. Deze situatie is nog zeer goed zichtbaar op de kaart van Triton uit 1744. In 1816 wordt de vesting opgeheven en in 1826 wordt de omwalling aan de stad verkocht. In het deel van de vestingwerken worden, zoals eerder vermeld in eerste

⁹ Henderikx, Leupen, Visser & Wegener, 1990, 20.

¹⁰ Henderikx, Leupen, Visser & Wegener, 1990, 20.

¹¹ Henderikx, Leupen, Visser & Wegener, 1990, 11.

¹² Henderikx, Leupen, Visser & Wegener, 1990, 11.

instantie een blekerij, moestuinen en een plantsoen aangelegd. In de loop van de 20ste eeuw raakt het gebied langzaam bebouwd.

Uit dit overzicht komt duidelijk naar voren welke elementen allemaal aanwezig zijn geweest in het plangebied. De grote vraag is natuurlijk wat daarvan nog bewaard is gebleven.

4.2 *archeologische gegevens*

In de archeologische effectrapportage is aangegeven dat de ROB in 1973 in het plangebied een archeologisch onderzoek heeft uitgevoerd naar de kasteelresten. De gegevens van deze opgraving zouden in het kader van deze rapportage nader geanalyseerd worden. Over het onderzoek zijn echter in het archief van de ROB geen aanvullende gegevens bewaard gebleven. Hierdoor is niet bekend waar het onderzoek in der tijd precies heeft plaats gevonden en hoe ter plekke de bodemopbouw is geweest. Men heeft tijdens het onderzoek naar het schijnt geen restanten van het kasteel aangetroffen. Wel zijn funderingsresten aangetroffen van een stadsboerderij uit de 17de eeuw. Daarnaast zijn op twee andere locaties funderingsresten waargenomen. Ten eerste zijn zware funderingsresten aangetroffen tijdens de bouwwerkzaamheden van de bejaardenwoningen. Deze resten waren zo zwaar dat ze met behulp van dynamiet verwijderd moesten worden. Ten tweede heeft de Archeologische Werkgroep Schoonhoven (AWS) in 1996 achter het Doelenhuis op het schoolplein van de kleuterschool een aantal boringen gezet en twee proefputjes gegraven. Deze gegevens zullen worden samengevoegd met de resultaten van het geofysisch onderzoek naar de funderingsresten om een zo compleet mogelijk beeld van de te verwachten restanten te kunnen maken.

4.3 *Geofysisch onderzoek*

Om hier inzicht in te krijgen is in eerste instantie een geofysisch onderzoek uitgevoerd door MAP Surveying BV. Hiervoor is gebruik gemaakt van non-destructieve onderzoeksmethodes. Om een driedimensionaal beeld van de ondergrond te verkrijgen tot ca. 3 meter –mv zijn georadarmetingen uitgevoerd. Ter aanvulling op dit beeld is een geo-elektrisch weerstandsonderzoek gedaan. Hierbij is op een aantal plaatsen een dwarsdoorsnede van de eerste 1,5 meter –mv ingemeten. Op basis van de velddata is een interpretatie gemaakt. Het geofysisch onderzoek heeft een groot aantal zeer concrete resultaten opgeleverd. Op diverse plaatsen zijn in de (diepere) ondergrond funderingsresten en puinconcentraties aangetroffen (Afb.5). Opvallend hierbij is dat de diepte waarop de funderingsresten kunnen worden aangetroffen zeer sterk varieert. De minst ondiepe funderingsresten bevinden zich vrijwel meteen onder het maaiveld. De meest diepe resten liggen op meer dan 3 meter onder maaiveld. Op het Doelenplein lijkt de oude stadsmuur met boogfunderingen aangetroffen te zijn. De resultaten van het geofysisch onderzoek zijn vervolgens gecombineerd met de andere onderzoeksresultaten, zodat de funderingsresten in een historisch kader gepast kunnen worden.

5 **De interpretatie van de gegevens**

Op basis van het historisch kaartmateriaal zijn de resultaten van het geofysisch onderzoek geïnterpreteerd. Hierbij zijn de funderingsresten geprojecteerd op diverse historische stadsplattegronden. Door computerbewerking zijn een aantal historische plattegronden in dezelfde maatverhoudingen omgezet als de huidige plattegrond van de stad. Hierdoor kunnen de aangetroffen resten worden geprojecteerd binnen acceptabele foutmarges.¹³ De meest bruikbare plattegronden waren:

- Vestingplattegrond van Schoonhoven, copie van een voor 1582 vervaardigd origineel (maker onbekend). Deze stadsplattegrond geeft een betrouwbaar beeld van de ruimtelijke indeling van de Middeleeuwse stad. Deze kaart benadert het meest de situatie in de stad Schoonhoven, voordat het

¹³ De afwijking in x en y waarde is maximaal 3 meter.

kasteel gesloopt is. In de plattegrond zijn de verschillende elementen nog ongewijzigd aanwezig; het kasteleiland en het Marktveld.

- De stadsplattegrond van Bleau, ca. 1649. Deze plattegrond geeft een beeld van de post-middeleeuwse stad, inclusief de eerste uitbreidingen van de middeleeuwse vestingwerken. Voor het plangebied betekent dit dat het oostelijke bastion staat aangegeven en is zichtbaar dat men een deel van het kasteleiland heeft vergraven voor de aanleg van de bastiongracht.
- De stadsplattegrond van Tirion, 1744. Deze plattegrond geeft een goed beeld van de meest uitgebreide vorm van de vesting Schoonhoven. Op deze plattegrond is zichtbaar hoe in deze periode ook het noordoostelijke bastion in het plangebied is gebouwd, waarbij het kasteleiland is verdwenen en is opgenomen in de nieuwe stadsuitleg.
- Kadastrale minuutplan, ca. 1828. Deze kaart geeft de situatie weer na de ontmanteling van de vesting. Het uiterlijk van de vesting is in vergelijking tot de vorige plattegrond weinig veranderd, maar het ruimtelijk gebruik is wel anders.

Op basis van deze analyse is het plangebied opgedeeld in een aantal zones, met ieder een specifieke archeologische verwachting (afb.10). De aanbeveling per zone worden in paragraaf 6 besproken.

5.1 1582

Een eerste analyse van de kaart van rond 1582 toont aan welke funderingsresten die aangetroffen zijn tijdens het geo-fysisch onderzoek tot de middeleeuwse nederzetting kunnen behoren en welke daar duidelijk buiten vallen (Afb.6). Uit de kaartprojectie blijkt dat de funderingsconcentraties en muurresten aan de noordzijde van het plangebied (zone 5) niet tot de middeleeuwse nederzetting gerekend kunnen worden. In de Middeleeuwen valt dit deel van het plangebied buiten de nederzetting. De diverse kaarten uit deze periode laten ook geen andere bebouwing aan de overzijde van de stadsgracht zien. Deze funderingsresten en puinconcentraties zullen dan ook zeer waarschijnlijk van later datum zijn. Waarschijnlijk kunnen zij in verband worden gebracht met bebouwing die aanwezig is geweest op het 18de eeuwse bastion. Naast deze resten bevinden zich ook een aantal puinconcentraties en muurresten vlak tegen de middeleeuwse nederzetting aan. Het gaat hierbij om resten die (deels) net buiten het middeleeuwse bebouwingsareaal vallen (zone 4). Ter hoogte van het voormalige kasteleiland zijn een aantal concentraties aangetroffen waarvan op voorhand niet kan worden uitgesloten dat zij tot de middeleeuwse bebouwing behoord kunnen hebben. Deze twijfel heeft vooral te maken met de vraag of de contouren van het kasteleiland betrouwbaar zijn weergegeven. Aan de noordzijde van het voormalige kasteleiland zijn rechthoekige funderingsresten aangetroffen over een oppervlakte van ca. 20 x 20 meter die wijzen op intensieve bebouwing (zone 1). Op latere kaarten zijn in deze hoek van de stad geen gebouwen aanwezig. Mede hierdoor kan men stellen dat de kans groot is dat deze funderingsresten tot het voormalige kasteel van Schoonhoven hebben behoord. Deze verwachting wordt versterkt door de diepe ligging en omvang van deze muurresten. Dezelfde verwachting geldt voor de funderingsresten die zijn aangetroffen achter het Doelengebouw en het schoolplein in het zuidoosten van zone 1. Op deze plaats zijn in 1996 door de AWS bovendien twee proefputjes gegraven, waarin zij op dezelfde diepte bakstenen funderingsresten op elzen stammen aantreffen. De bakstenen in deze funderingsresten hadden een formaat van ca. 28x14x6 en werden door de AWS geïnterpreteerd als funderingsresten van een bijgebouw van het kasteel. De resten ten zuiden van het Doelengebouw, aan de noordzijde van het Doelenplein lijken slechts ten dele tot deze periode gerekend te kunnen worden (zone 2). De muurresten die in deze zone zijn aangetroffen lijken vrijwel zonder twijfel toe te behoren aan de middeleeuwse stadsmuur. De funderingsresten ten zuiden van de stadsmuur lijken echter niet uit deze periode te stammen, aangezien op deze kaart (en de twee andere plattegronden uit deze periode door van Deventer en Guicciardini) een leeg en onbebouwd Marktveld staat aangegeven. Ter hoogte van de meest westelijke funderingsresten, achter de Koningin Emmaschool (zone 3) staat in deze tijd een kerk en een

klooster aangegeven, het St Elisabeth klooster. Mogelijk kunnen deze funderingsresten toe worden geschreven aan dit religieuze complex.

5.2 1649

De projectie op de kaart van Blaeu laat een aantal opvallende zaken zien (afb.7). Ten eerste blijkt de vorm van het kasteleiland duidelijk af te wijken van de vorm op de vorige stadsplattegrond. Uit de zuidoost hoek van het eiland is een deel vergraven voor de aanleg van het bastion. De funderingsresten van zone 1 en 3 vallen voor een groot deel samen met de projectie van het kasteleiland. Aan de noordwestzijde van het voormalige kasteleiland staat een stadsboerderij of ander type bouwwerk (blekerij?) weergegeven. De kans is aanwezig dat dit gebouw door de ROB is opgegraven in de 70-er jaren. De funderingsresten van zone 4 liggen op de kaart van Bleau eveneens ter hoogte van een kloosterachtig gebouw. De stadsmuurresten van zone 2 liggen op deze kaart eveneens vrijwel precies ter hoogte van de stadsmuur. De kaart van Bleau is de enige plattegrond waarop een bouwblok staat aangegeven op het Doeleplein. Deze bebouwing staat op eerdere – en latere kaarten niet aangegeven (Boxhoorn ca. 1600 en Tirion ca. 1744). De kans is dan ook vrij groot dat de funderingsresten op het Doelenplein afkomstig zijn van deze bebouwing uit de 17de eeuw. Opvallend hierbij is dat de funderingsresten op bepaalde plaatsen hier doorlopen tot 3,5 meter onder maaiveld. De funderingsresten in zone 6 lijken ook bij deze projectie volledig buiten het bewoonde areaal uit deze periode te vallen.

5.3 1743

De kaart van Tirion is de eerste kaart waarop het kasteleiland volledig verdwenen is (afb.8). Op deze kaart is duidelijk zichtbaar dat het eiland plaats heeft moeten maken voor de aanleg van een tweede, meer noordelijk gelegen, bastion. Het binnen de vesting gelegen gebied lijkt een zeer open karakter te hebben gehad, zonder intensieve bebouwing. Uitzondering hierop wordt gevormd door het meest noordelijke bastion ter hoogte van zone 4 en 5. Op deze locatie staat op de plattegrond enige bebouwing aangegeven. Het gaat hierbij om de bedrijfsgebouwen van een blekerij, waarnaar ook het bastion is vernoemd. (Blekersbolwerk). De funderingsresten uit zone 4 en 5 lijken van deze bedrijfsgebouwen afkomstig te kunnen zijn, aangezien op eerdere stadsplattegronden in dit gebied geen bebouwing staat aangegeven. Voor de funderingsresten van zone 4 blijft echter niet uitgesloten dat deze resten tot oudere kasteelresten kunnen worden gerekend. De funderingsresten aan de oostzijde van zone 1 liggen bij deze projectie in de vestinggracht, buiten het bastion. De funderingsresten van zone 3 lijken in een verder niet bebouwd tuinen complex te liggen. Het kloostercomplex lijkt in deze periode vrijwel volledig te zijn verdwenen. Hetzelfde kan worden gezegd over de stadsmuur en de bebouwing op het Doeleplein in zone 2. Hiervan ontbreekt op deze kaart uit 1743 ieder spoor. De percelering ter hoogte van de zuidoostelijke sporen van zone 1 is vrijwel identiek aan de percelering op de kaart van Bleau. Van eventuele bebouwing ter hoogte van zone 1 zijn op deze kaart geen aanwijzingen te vinden.

5.4 Kadastrale minuutplan 1828

De resultaten van deze projectie zijn vrijwel identiek aan de vorige projectie (afb.9). Het enige verschil is dat duidelijk zichtbaar wordt dat na de ontmanteling van de vesting in 1818, de vrijgekomen terreinen niet direct bebouwd zijn, zoals zichtbaar in andere steden, zoals bijvoorbeeld Maastricht. De voormalige verdedigingsgordel blijft een open karakter behouden en wordt in gebruik genomen als plantsoen.

6 Conclusies en aanbevelingen

6.1 conclusie

Op basis van de verschillende gegevens kan voor het plangebied een zonering worden opgesteld met ieder zijn eigen specifieke archeologische verwachting (tabel 1). In algemene termen kan gesteld worden dat in het gehele plangebied archeologische resten aangetroffen kunnen worden. Het op verschillende plaatsen voor komen van concentraties funderingsresten zegt in wezen weinig over de verspreiding van historische funderingsresten in de ondergrond, maar meer over het huidige grondgebruik. De lege delen op de geofysische kaart worden niet zozeer veroorzaakt door het ontbreken van funderingsresten in de grond, maar door het ontbreken van meetgegevens veroorzaakt door de aanwezigheid van bebouwing en begroeiing. Gezien de grote diepte waarop de diverse funderingsconcentraties zich manifesteren, kan worden gesteld dat onder de huidige bebouwing in het plangebied de kans op het aantreffen van behoudenswaardige (funderings)resten reëel is. Hiermee zal in het kader van de verdere algemene planvorming rekening moeten worden gehouden. Niet alleen bij nieuwbouw in het gebied, maar ook bij sloop en eventuele sanering. Het feit dat tijdens de aanleg van de bejaardenwoningen in het plangebied in de jaren 70 dynamiet is gebruikt om aanwezige funderingsresten te verwijderen spreekt in dit kader voor zich.

Binnen alle zones zal bij bodemroerende werkzaamheden de noodzaak tot aanvullend archeologisch onderzoek door middel van machinaal aan te leggen proefsleuven bestaan. Met name bij eventuele planontwikkeling binnen zone 1,2 en 3 zal rekening moeten worden gehouden met uitvoerig archeologisch onderzoek. Vanuit juridisch oogpunt kan de archeologische verwachtingswaarde geen belemmering vormen voor eventuele planvorming.

6.2 advies

Vestigia adviseert om binnen het gebied de archeologische resten zoveel mogelijk te ontzien. Dat wil zeggen dat grootschalige bodemverstoringen (> 100 vierkante meter) dieper dan 50 cm –MV binnen het plangebied vanuit archeologisch perspectief niet wenselijk zijn. Het realiseren van parkeergarages in het plangebied kan vanuit archeologisch perspectief als risicovol worden gekenmerkt, met name in zone 1, 2 en 3.

Indien in het kader van de planontwikkeling grootschalige bodemverstoringende werkzaamheden niet te vermijden zijn, dan zal vooraf, tijd en geld moeten worden gereserveerd voor het uitvoeren van aanvullend archeologisch onderzoek in de vorm van machinaal aan te leggen proefsleuven. Men kan hierbij rekening houden met de volgende kengetallen:

Het aantal vierkante meter archeologisch grondverzet per dag onder stadskern omstandigheden bedraagt ongeveer 35 –50 vierkante meters per dag. De kosten voor het graven van archeologische proefsleuven onder deze omstandigheden kan geschat worden op ca € 15.000 tot € 30.000 excl. BTW per week, inclusief basisrapportage¹⁴. Het verdient aanbeveling de aanbesteding van het vervolgonderzoek in concurrentie te doen plaatsvinden op basis van een gedetailleerd programma van eisen of archeologisch bestek.

¹⁴ De in dit advies genoemde kostprijzen en kengetallen voor archeologisch onderzoek zijn louter indicatief en gebaseerd op recente tarieven van archeologische bedrijven in projecten waar Vestigia directie over heeft gevoerd. Er kunnen echter geen rechten aan ontleend worden.

Tabel 1

Zone	Verwachting	Aanbeveling	Bijzonderheden	Eerste kaart waarop resten uit deze zone zijn te herleiden
1	<ul style="list-style-type: none"> Funderingsrest en kasteel van Schoonhoven 	<p>Indien mogelijk zoveel mogelijk ontzien.</p> <p>Bodemverstoringen dieper dan ca. 75 cm –MV zijn uit archeologisch oogpunt zeer risicovol. Bij bouwplannen rekening houden met uitvoerig nader archeologisch onderzoek.</p>	Kans op behoudenswaardige restanten kasteel van Schoonhoven in deze zone vrijwel zeker.	Geen kaartgegevens beschikbaar. Locatie ligt ter hoogte van voormalig kasteleiland
2	<ul style="list-style-type: none"> Funderingsrest en kasteel van Schoonhoven Stadsmuur 15de eeuw gebouwsproten uit 17de eeuw resten oude Doelengebouw 	<p>Indien mogelijk zoveel mogelijk ontzien.</p> <p>Bodemverstoringen dieper dan ca. 60 cm –MV zijn uit archeologisch oogpunt risicovol. Bij bouwplannen rekening houden met uitvoerig nader archeologisch onderzoek.</p>	Kans op behoudenswaardige restanten (niet alleen van het kasteel van Schoonhoven, maar ook andere gebouwresten) groot in deze zone.	Stadsmuur 1582, bebouwing alleen op Bleau (1649)
3	<ul style="list-style-type: none"> Middeleeuwse bewoningsspor en mogelijk kloosterresten 	<p>Indien mogelijk zoveel mogelijk ontzien.</p> <p>Bodemverstoringen dieper dan ca. 75 cm –MV zijn uit archeologisch oogpunt risicovol. Bij bouwplannen rekening houden met uitvoerig nader archeologisch onderzoek.</p>	Zone ligt buiten kasteelgebied, maar wel een zeer grote kans op het aantreffen van behoudenswaardige (klooster?) funderingsresten op grote diepte (ca. 2,5m. – mv)	1582
4	<ul style="list-style-type: none"> Mogelijk kasteelresten mogelijk resten post-middeleeuwse versterking van Schoonhoven 	Bij bouwplannen rekening houden met nader archeologisch onderzoek	Kans op behoudenswaardige restanten kasteel van Schoonhoven in deze zone niet uit te sluiten.	Voor de eventuele kasteelresten zijn geen kaartgegevens beschikbaar. Locatie ligt ter hoogte van voormaig kasteleiland. Voor post-middeleeuwse vesting Tirion 1774
5	<ul style="list-style-type: none"> resten post-middeleeuwse versterking van Schoonhoven 	Bij bouwplannen rekening houden met nader archeologisch onderzoek	Kans op behoudenswaardige restanten kasteel van Schoonhoven in deze zone vrijwel uitgesloten. Mogelijk is westelijke puinconcentratie secundair.	Tirion 1744

Gezien de historische waarde van het plangebied adviseert Vestigia om bij verdere planvorming de historische waarde van het Doelenplein mee te nemen in het stedenbouwkundig -en ruimtelijk ontwerp. De gedachte om de archeologie een actieve rol te laten spelen bij de inrichting van de openbare ruimte is zeker niet nieuw. Gemeente en provincie zouden op dit gebied een stimuleringsbeleid kunnen voeren richting projectontwikkelaars, ontwerp bureaus en aannemers. Het project Doelenplein leent zich daar bij uitstek voor.

6.3 *Het ruimtelijk ontwerp*

De onderstaande strategieën zijn zeer geschikt voor het visualiseren van de cultuurhistorische waarden in het plangebied:

- reconstrueren: verdwenen landschaps- en bewoningselementen opnieuw aanbrengen. Een concreet voorbeeld hiervan is het reconstrueren van de stadsmuur op basis van historische en archeologische gegevens in het plangebied.
- transformeren: een oude structuur omvormen tot een gelijkvormig element, maar nu met een nieuwe functie. Een concrete suggestie voor het project: een fietspad of voetgangerspromenade aanleggen dat de loop van de oude stadsmuur volgt.
- juxtaponeren: de oude structuur respecteren en het nieuwe er, als het ware, omheen breien zodat het oude extra accent krijgt. Concrete suggestie voor het plangebied: het reconstrueren van het oude kasteeliland in het straatbeeld, zodat aanschouwelijk wordt gemaakt waar zich het oude kasteel terrein bevond ten opzichte van de stad.
- ensceneren: door vormgeving de sfeer van de verdwenen omgeving oproepen. Concrete suggestie voor het plangebied: de specifieke en karakteristieke elementen van het gebied kasteel - slotplein of stadsmuur – Doelenplein versterken.
- citeren: een verdwenen structuur, niet op de oorspronkelijke plaats maar ergens anders reconstrueren. Concrete suggestie voor het plangebied: het kasteel van Schoonhoven in het stedelijk ontwerp laten terug komen.
- accentueren: door middel van vormgeving het element beter tot zijn recht laten komen. Concrete suggestie voor het plangebied: De laat middeleeuwse bouwblokken langs het Doelenplein volgens de kaart van Bleau terug laten komen in de bouwplannen.

Een dergelijke aanpak sluit nauw aan bij de intenties van het rijksbeleid in de komende jaren, zoals vastgelegd in de nota Belvédère. Gekoppeld aan de Nota Belvédère zijn door het Rijk extra middelen beschikbaar gesteld voor ontwikkelingsgerichte projecten op het gebied van de integratie van cultuurhistorie in de ruimtelijke vormgeving. Daarnaast zijn extra investeringen aangekondigd om daadwerkelijke kwaliteitsimpulsen te realiseren.

7 Verantwoording

Historische kaarten Schoonhoven:

- Van Deventer , ca. 1560;
- Guicciardini, ca. 1582;
- Boxhoorn, ca. 1600;
- Blaeu, ca. 1649;
- Tirion, ca. 1743;
- kadastrale minuutplan, ca. 1828;

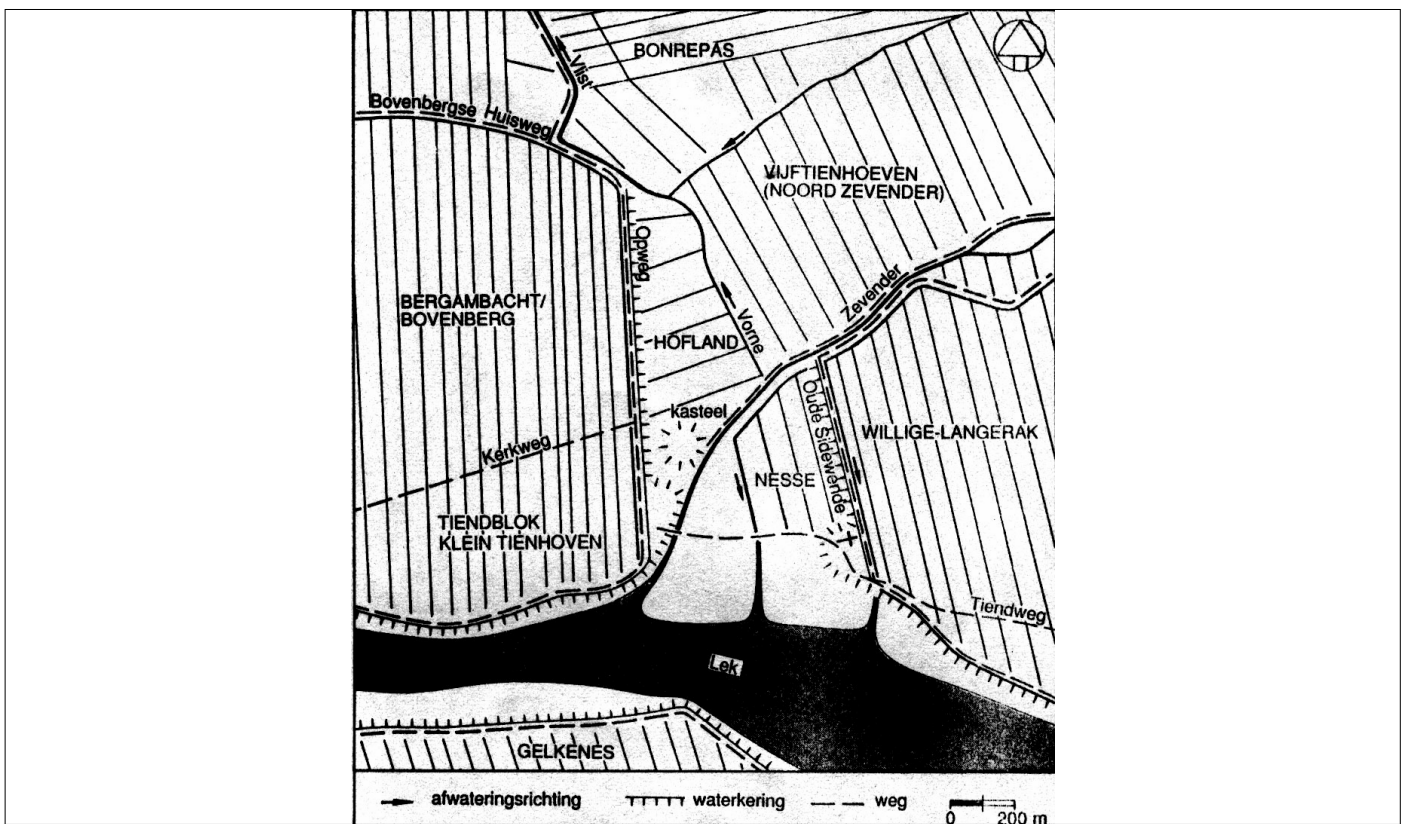
Henderikx,P.A., P.H.D., Leupen, J.C., Visser & J.G., Wegener, 1990: Historische Stedenatlas van Nederland, Schoonhoven en Nieuwpoort, Amsterdam,1990.

Map Surveying BV, 2003: Rapport georadar – en geo-elektrische weerstandsonderzoek naar voormalige stadswal en kasteel Schoonhoven.

Oudhof, J.W.M. 2003: Archeologische effectrapportage plangebied Doelenplein, Schoonhoven, Vestigia rapport 71.

Z.J.: Doelenplein. Historische en Archeologische gegevens. Memo Archeologische Werkgroep Schoonhoven over archeologische en historische gegevens rond het Doelenplein.

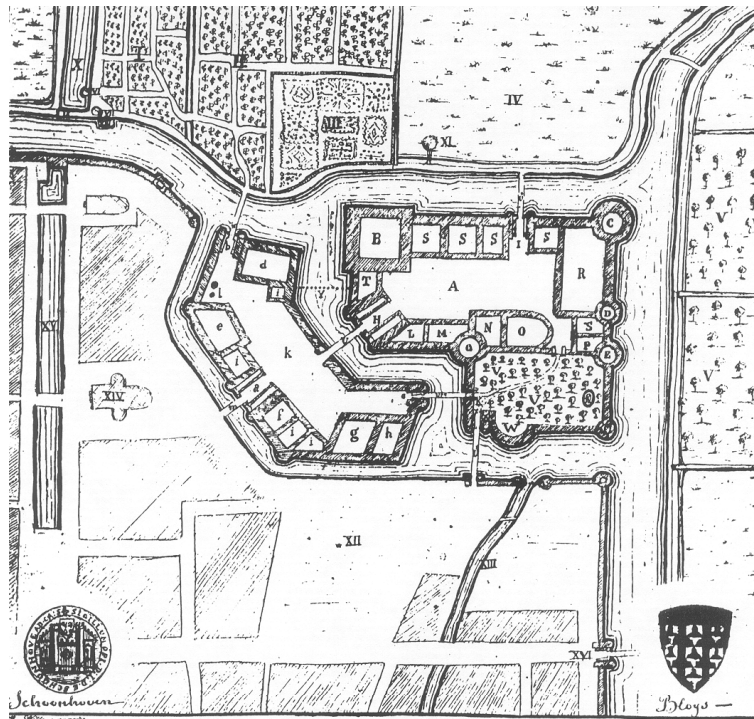
8 Afbeeldingen

Schoonhoven Doelenplein
 Schoonhoven in de prestedelijke fase (naar Henderiks e.a. 1990)

afbeelding1

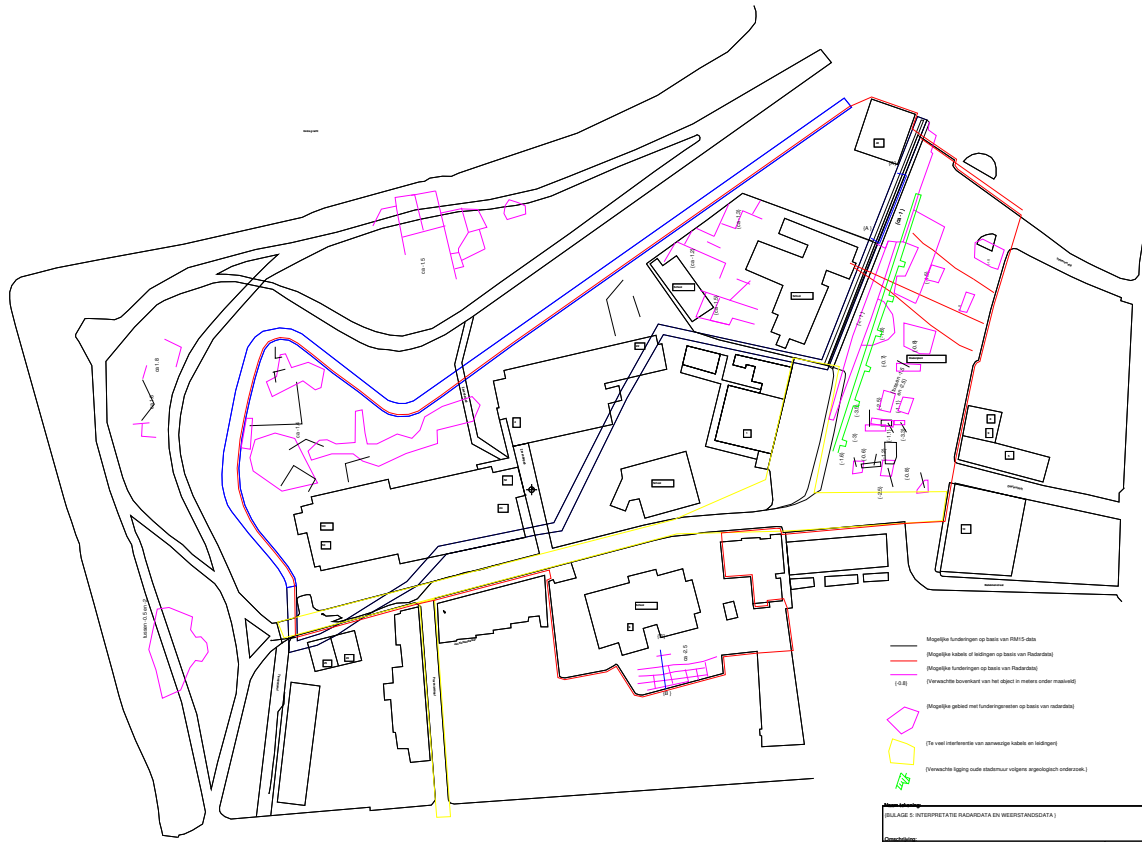
Schoonhoven Doelenplein
Reconstructietekening Kasteel Schoonhoven uit de 19de eeuw

Schoonhoven Doelenplein
Detail Stadsplattegrond Bleau, 1648

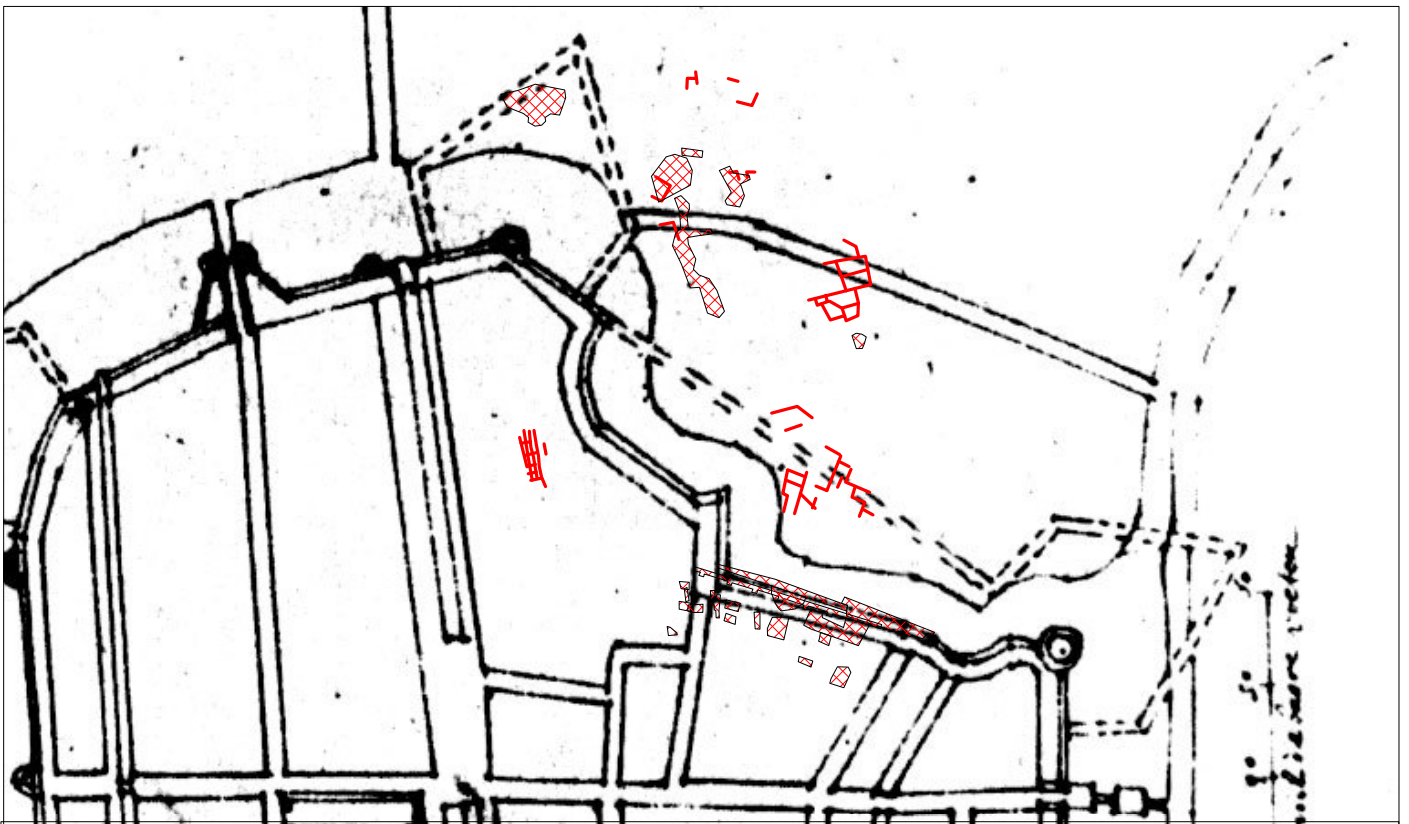
Schoonhoven Doelenplein
Detail Stadsplattegrond Tirion, 1748

- Mogelijke funderingen op basis van BMTS-data
- Mogelijke funderingen op basis van veldmetingen
- Mogelijke funderingen op basis van veldmetingen
- Mogelijke funderingen op basis van veldmetingen
- (0,8) (Erwachte bouwkant van het object in meters onder maaiveld)
- Mogelijke gebouwen met funderingen op basis van veldmetingen
- (De voet van intermediaire van de maaiveld en de funderingen)
- (Erwachte ligging van de stadsbouw volgens archeologisch onderzoek)

Beknopte 5. BUITENZIJDE VAN DE HAGENDATA EN WEESTANGDАТА	
<p>Aanpak:</p> <p>Ligging van mogelijke funderingen op basis van veldmetingen en BMTS-data</p>	<p>Opdrachtgever: OJ/GS/S</p> <p>Tekenaar: MB</p> <p>Paper formaat: A3</p> <p>Schaal: 1:1000</p> <p>Projectnummer: OJ/2015-01</p>

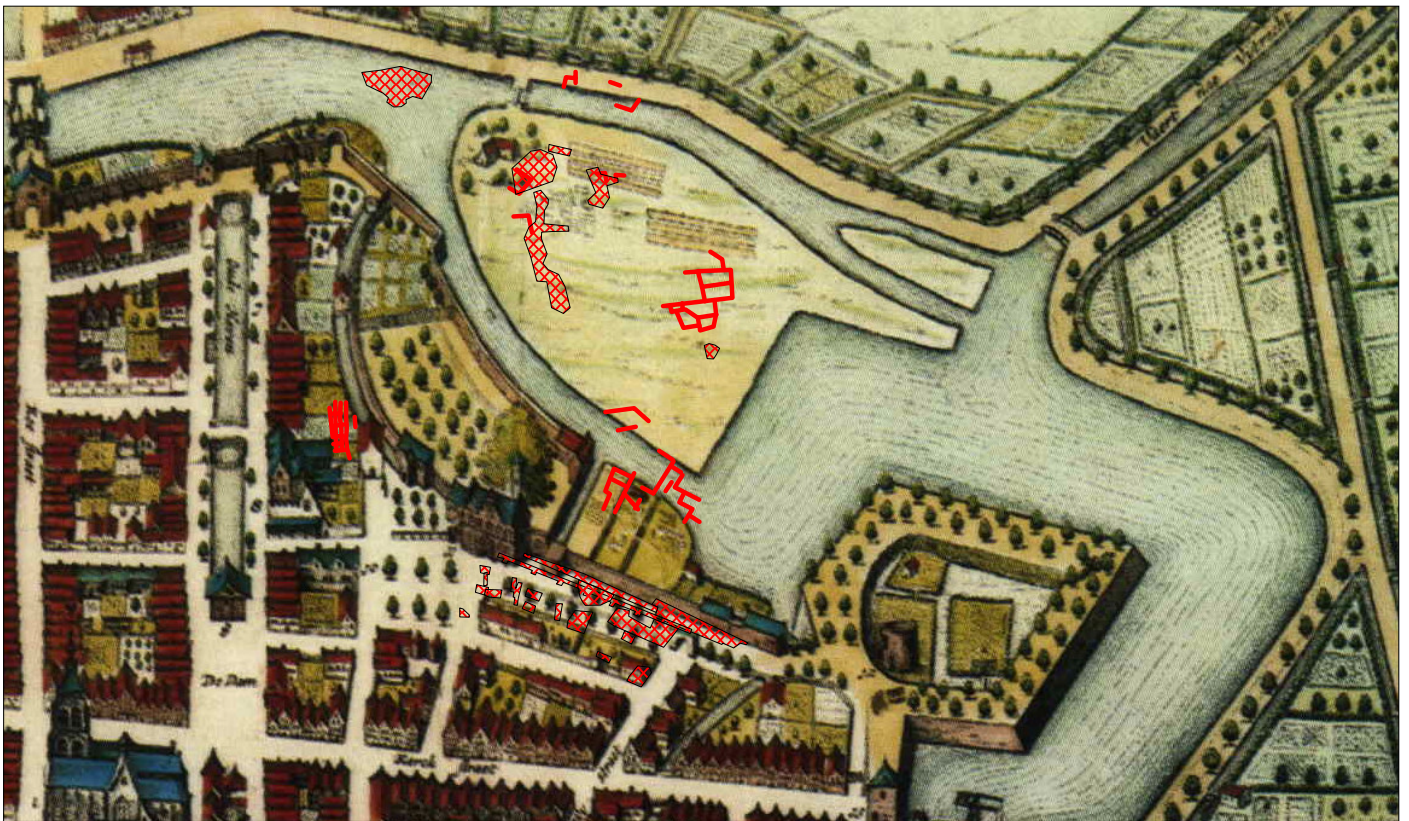
Afbeelding 5

Schoonhoven Doelenplein
Detail Stadsplattegrond rond, 1582 maker onbekend
met resultaten geo-fysisch onderzoek

Afbeelding 6

Schoonhoven Doelenplein
Detail Stadsplattegrond Bleau, 1648
met resultaten geo-fysisch onderzoek

Afbeelding 7

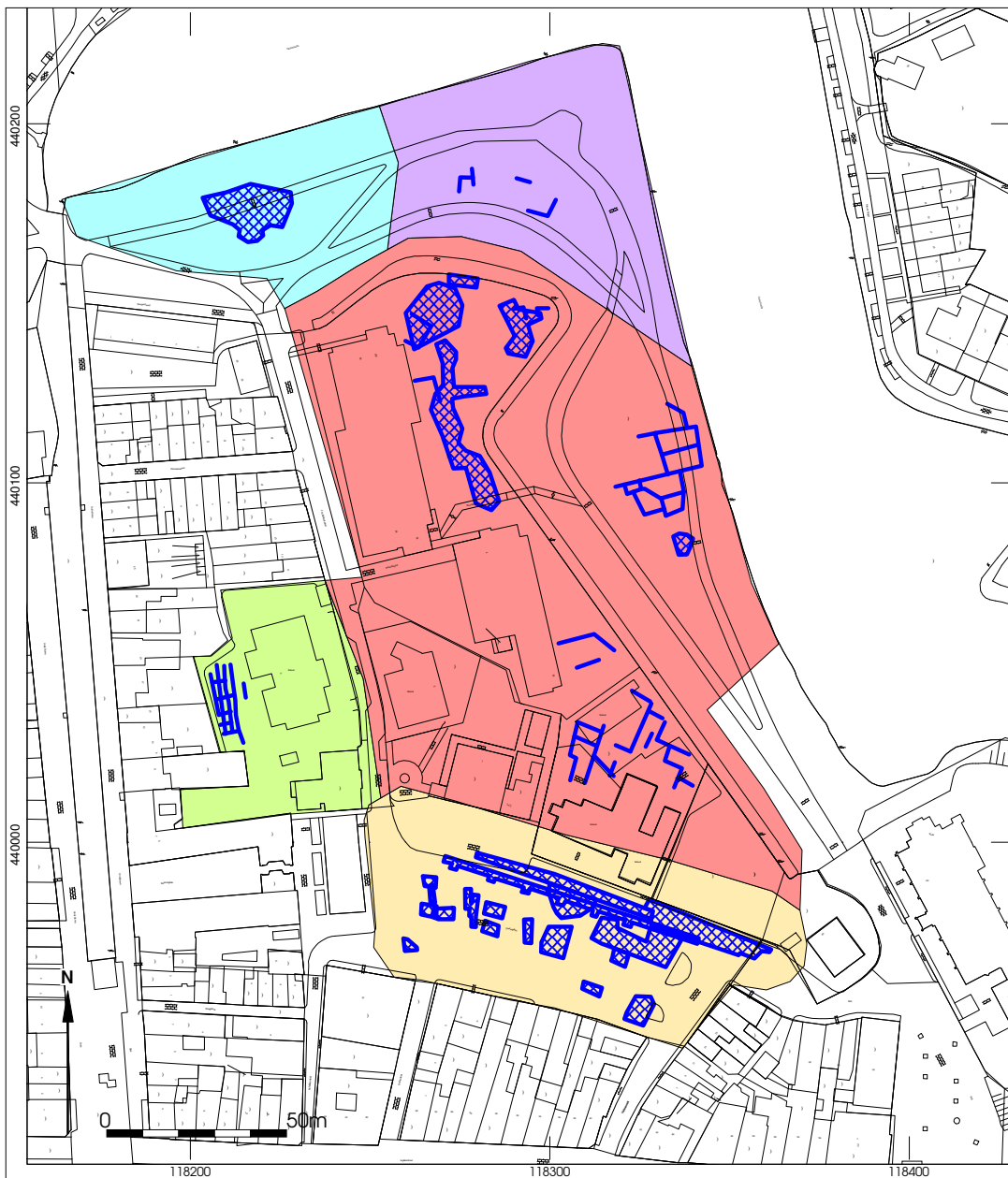
Schoonhoven Doelenplein
Detail Stadsplattegrond Tiron, 1748
met resultaten geo-fysisch onderzoek

Schoonhoven Doelenplein
Detail kaderstrale minuutplan 1828
Inclusief resultaten geo-fysisch onderzoek

Abbeiding 9

Schoonhoven
 Archeologische zonering van het plangebied

Legenda

- resultaten geofysisch onderzoek
- zone 1
- zone 2
- zone 3
- zone 4
- zone 5

definitief versie 2.0, sept. 2003/MK

Afbeelding 10